

DRUŽBENA MARGINALIZIRANOST NAJVEČJIH PRISELJENSKIH SKUPIN V SLOVENIJI

Janja Žitnik Serafin

17

IZVLEČEK

Avtorica v članku primerja rezultate *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU) z raziskovalnimi rezultati drugih avtorjev. Rezultati kažejo na to, da nizka stopnja jezikovne in kulturne integracije priseljencev, tj. nizka stopnja sprejetosti njihovih jezikov, kulturnih tradicij in vrednot v širši družbi, pomaga ohranjati stereotipne predstave in ksenofobni odnos pripadnikov večinske družbe do priseljencev. Ksenofobni odnos pa vpliva na socialno-ekonomski položaj priseljencev, saj se tak odnos – po izkušnjah priseljencev – kaže tudi pri njihovih možnostih v okviru šolanja, pridobivanja štipendij, zaposlovanja, delovnih pogojev in poklicnega napredovanja.

Ključne besede: priseljenci v Sloveniji, nove manjšinske skupnosti, družbena marginalizacija, socialna izključenost, kulturna izključenost

ABSTRACT

The article compares the results of the *Survey on the position of immigrants, their descendants, and their cultures in Slovenia* (ISIM - Institute for Slovenian Emigration Studies, SRC SASA) with the research results of other authors. The results show that the low level of linguistic and cultural integration of the immigrants, i.e. the low level of acceptance of their languages, cultural traditions, and values in the wider society, helps to perpetuate stereotype ideas and a xenophobic attitude to immigrants among the members of the majority society. This xenophobic attitude influences the social and economic position of the immigrants because – according to the immigrants' experiences – it is reflected in their opportunities for education, scholarships, employment, working conditions, and professional advancement.

Keywords: immigrants in Slovenia, new minority communities, social marginalisation, social exclusion, cultural exclusion

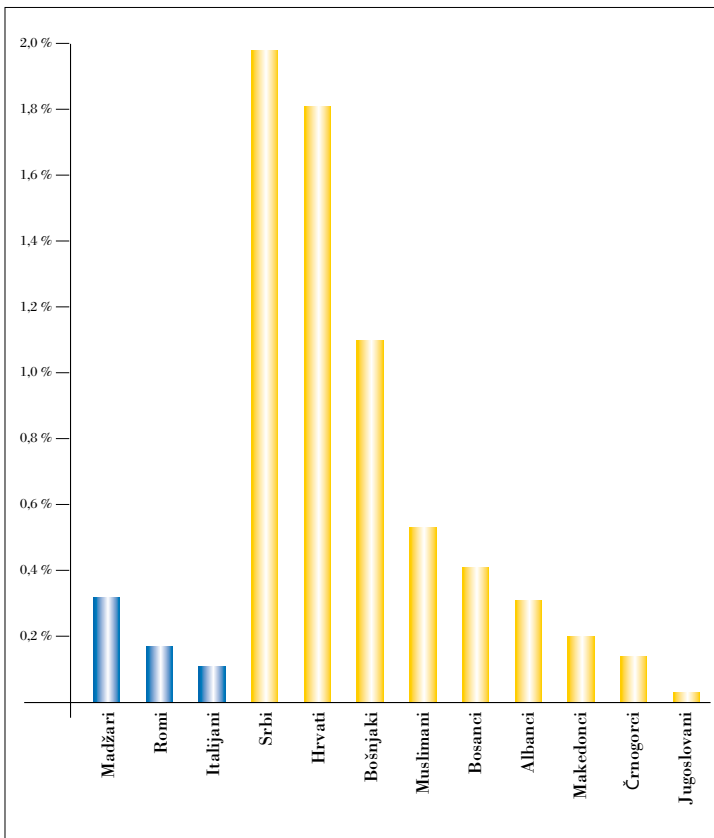
Uvod

Priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljajo 90 % vseh priseljencev v Sloveniji. Če delež tistih, ki so se v zadnjem popisu v tem smislu tudi narodnostno ali regionalno opredelili (6,2 %),¹ primerjamo z deležem prve generacije priseljencev iz tega

¹ Popis 2002: Prebivalstvo po narodni pripadnosti.

teritorija v celotni slovenski populaciji (7,7 %),² se izkaže, da se je v popisu opredelil za slovensko narodnost ne samo pretežni del druge generacije (prim. Medvešek 2007: 64), ampak tudi precejšen del prve. V raziskavi med ljubljanskimi najstniki, denimo, pa se je kar 22 % petnajstletnikov in 28 % staršev petnajstletnikov opredelilo za eno od teh narodnosti (Dekleva in Razpotnik 2002: 99–100). Tudi nekatere druge lokalne in širše raziskave (Gosar 2005: 27–28; Josipovič 2005; 2006) so pokazale večjo prisotnost drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v narodnostni strukturi prebivalcev Slovenije od tiste, ki se kaže v vsem dostopnih rezultatih zadnjega popisa prebivalstva. Na tabeli lahko primerjamo delež največjih (ustavno priznanih in nepriznanih) etničnih manjšin v prebivalstvu Slovenije.

18

Narodnostno ali regionalno opredeljeni prebivalci, ki se niso opredelili za slovensko narodnost (skupine, ki predstavljajo več kot 0,03 % prebivalstva Slovenije, popis 2002)

² Popis 2002: Priseljeni v Slovenijo po letu priselitve, državi prvega prebivališča in spolu.

Dejstvo, da se dosledna terminološka delitev tu obravnavane populacije na priseljence kot prebivalce brez državljanstva države sprejema na eni strani, na drugi strani pa na državljane države sprejema, ki so bili do pridobitve novega državljanstva obravnavani kot priseljenci, v slovenskih državnih dokumentih ter znanstveni in širši javni rabi šele uveljavlja, povzroča številne nejasnosti. Avtorji v naslovu svojih študij označujejo obravnavane skupine kot “novodobne manjšinske etnične skupnosti” (Čurin Radovič 2002: 232), “nove etnične/narodne skupnosti” (Komac 2003), “nove narodne manjšine” (Medvešek in Vrečer 2005), v nadaljevanju pa nekateri vendarle povsem spontano uporabljajo izraz priseljenci za isto skupino prebivalcev (npr. Medvešek in Vrečer 2005: 279, 281). Ker so med državljani Republike Slovenije tudi ljudje, ki so se priselili v Slovenijo iz kake druge države in so torej ravno toliko priseljenci, kot so slovenski izseljenci z državljanstvom države sprejema za nas še vedno izseljenci in jih tako označujejo tudi avtorji praktično vseh izseljskih študij, se v tem članku pojma priseljenc in državljan Slovenije ne izključujeta. Rezultati popisa 2002 kažejo, da je imela v času popisa velika večina priseljenih iz tujine že slovensko državljanstvo. S pridobitvijo državljanstva je vsekakor rešen pomemben del specifično priseljskih življenjskih ovir; velik del težav, značilnih za priseljske situacije, pa ostaja tudi po pridobitvi državljanstva. S specifično priseljskimi težavami pa se (ne glede na pridobljeno državljanstvo) ne soočajo le priseljenci, temveč pogosto tudi njihovi potomci.

Pri pričujoči raziskavi sem – razen rezultatov drugih že zaključenih raziskav – upoštevala predvsem podatke iz obstoječe *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (Anketa 2005), ki jo je pod mojim vodstvom izvedlo enajst prostovoljcev, študentov ljubljanske Filozofske fakultete, in sicer v 26 slovenskih mestih z različno koncentracijo prve priseljske generacije. Anketa je zajela tako priseljence kot njihove potomce, državljane RS in tuje državljane.³ Pri tem je treba poudariti, da raziskava ni bila osnovana na reprezentativnem vzorcu, temveč smo uporabili metodologijo študije primera, ki je že načelno zasnovana na naključnem vzorcu. To moramo upoštevati tudi pri vseh sledečih zaključkih, ki se nanašajo zgolj na naš naključni vzorec in jih ne moremo posploševati.

Kot smo avtorji ankete načrtovali, se vsebina odgovorov naših anketirancev nanaša na najrazličnejše vidike njihove ekonomske, socialne, jezikovne in kulturne integracije v Sloveniji. Da pa bi njihovo dosedanje izkušnje lahko navezala na integracijska načela Republike Slovenije, moram slednja uvodoma na kratko predstaviti.

Državni zbor RS je že 14. 5. 1999 sprejel *Resolucijo o imigracijski politiki Republike Slovenije* (Resolucija 1999), 28. 11. 2002 pa še *Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije* (Resolucija 2002). Omenjena dokumenta Republike Slovenije izhajata iz spoštovanja večkulturnosti, ki je prvo načelo integracije. Vztrajata pri definiciji integracije kot dvosmernega procesa med državo sprejema in tujcem, ob ohranitvi lastne kulturne in etnične identitete priseljencev. Jezikovna integracija priseljencev pomeni enakopravno vključitev priseljskih in drugih manjšinskih jezikov med nacionalne

³ Metodologija raziskave je podrobno predstavljena v poglavju Metodološka pojasnila k anketi, Žitnik Serafin 2008: 111–119.

jezike, njihova kulturna integracija pa pomeni enakovredno vključitev priseljenskih in drugih manjšinskih kultur (tradicij, običajev, dosežkov, vrednot, vedenjskih vzorcev, mentalitete in načina življenja) v nacionalno polikulturo in splošne družbene norme. Le v takšnih pogojih se namreč priseljencem ne bo več treba obremenjevati s tem, kdaj smejo biti v lastni državi (etnično in kulturno) to, kar so, in kdaj ne.

Prav tako ti dokumenti večkrat omenjajo ukrepe za aktivno preprečevanje marginalizacije priseljencev in ksenofobije, ki jih je treba le še nekoliko podrobneje opredeliti in začeti dosledno izvajati. Javnomenjske in medijske raziskave (npr. Toš 2004: 416–420, 495–496; Media Watch 1998–2010) prinašajo nepogrešljive kvantitativne podatke o obstoju, stopnji in oblikah ksenofobije v Sloveniji. Kvalitativnejši vpogled v ksenofobne občutke in v še živeče stereotipe o priseljencih, ki se večinoma porajajo prav iz občutka ogroženosti, pa nam na eni strani nudijo nekateri slovenski spletni forumi,⁴ na drugi strani pa izkušnje naših anketirancev.

Politični, statusnopravni in verski položaj “novih” manjšinskih skupnosti

V omenjeni anketi smo priseljence in njihove potomce med drugim povpraševali tudi po njihovem mnenju o tem, ali so priseljenci v Sloveniji enakopravni na področju politike, verskega življenja, izobraževanja, zaposlovanja in poklicnega napredovanja. Domala vsi anketiranci, ki bodisi v odgovoru na to ali kako drugo vprašanje opozarjajo na versko diskriminacijo, ne glede na svojo narodnost in vero izpostavljajo primer ljubljanske džamije. Nekateri opozarjajo tudi na neupoštevanje drugih verskih pravic (posebnosti v prehrani, odmor za molitev). Težav nimajo le muslimani, saj se tudi pripadniki drugih verskih skupnosti soočajo s problemom pridobitve dovoljenja za gradnjo ali posodobitev svojih cerkva. Anketiranci pa ne poročajo samo o neenakopravnosti na področju uresničevanja verskih pravic, temveč tudi o verski nestrpnosti.

V zvezi s statusnopravno diskriminacijo najpogosteje omenjajo izbrisane. Njihov osrednji argument, ki priča o politični izločenosti priseljencev, pa je ta, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru: “10 % populacije *nima predstavnika v parlamentu!*”⁵ (160) Podobno razmišlja v svojem spletnem članku tudi celjski publicist Marko Sjekloča (2007), pridružuje pa se mu, denimo, tudi Gosar (2005: 23–24):

Dokument, ki je bil sprejet na Dunaju leta 2001, pušča ob strani vse, kar zadeva manjšinske pravice številnih pripadnikov etničnih skupin, ki so v bivši Jugoslaviji iz ekonomskih razlogov migrirali v državne enote, ki so zdaj postale suverene nacionalne države. Multiidentitetna toleranca do priseljenskih državljanov neslovenske narodnosti je nenadoma usahnila. Narodnostno poreklo priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije se prezira od leta 1991, saj imajo po ustavi nacionalne države samo avtohtone etnične

⁴ Rezultat raziskave o ksenofobnih občutkih in stereotipih o priseljencih, ki je izhajala iz “sondažnega” pregleda osemindvajsetih slovenskih spletnih forumov ter sistematičnega pregleda in analize vsebin šestnajstih slovenskih spletnih forumov, je objavljen v Žitnik Serafin 2008: 109–187.

⁵ Izpolnjeni vprašalniki ankete so opremljeni z zaporednimi števkami od 1 do 249. Številka za vsakim navedkom je torej zaporedna številka citiranega anonimnega anketiranca.

skupnosti pravico do manjšinskega predstavnštva (v državnem zboru, na področju šolstva itd.).

Tudi Felicita Medved (v Komac 2007: 419) ugotavlja, da Muslimani, Bošnjaki in Srbi v Sloveniji “v večji meri čutijo, da niso ‘polni’ državljani” ter da nimajo polnega pristopa do procesov odločanja in drugih oblik participacije v javni sferi, zlasti na področju šolstva in kulturne politike. Zato je tudi mogoče reči, dodaja avtorica, da se te etnične skupine dojemajo kot politično marginalizirane skupine. Mnogi anketiranci s tem povezujejo tudi svojo kulturno neenakopravnost. Na ta problem je vztrajno opozarjal tudi nekdanji varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek (2006). *Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2005* navaja pod točko 2.2. Diskriminacija med drugim tudi naslednji argument:

21

Občasno se srečujemo z razmišljanji o tem, kaj pomeni pojem manjšina in kdaj kakšni skupini priznavati posebne (manjšinske) pravice. Pogosto njihovi avtorji navajajo, da ni stvarne ali pravne osnove, da bi se kateri koli skupini v Sloveniji, poleg obeh ustavno priznanih avtohtonih narodnostnih manjšin in romske skupnosti, priznal status manjšine. Menijo, da manjšinske pravice ne pripadajo ekonomskim emigrantom, zlasti če imajo dvojno državljanstvo. Zavzemajo se za integracijo tujcev po sistemu talilnega lonca, njihove kulturne potrebe pa naj ne bi bile vredne državne podpore. Varuh vedno znova poudarja, da je varstvo pripadnikov drugih manjšin, npr. etničnih, religiozних ali jezikovnih, ki prav tako uživajo zaščito mednarodnopравниh konvencij, pomemben pokazatelj demokratičnosti družbe. Širši obseg t. i. posebnega varstva manjšin tako nikakor ni mogoče označiti za nasproten mednarodnim standardom, saj ti v pravu človekovih pravic vselej določajo zgolj minimalne zahteve.

Socialni položaj priseljencev

V Sloveniji se soočamo s perečim pomanjkanjem socioloških študij o socialno-etnični strukturi prebivalstva te dežele, ki bi prinašale analize statističnih podatkov, temelječih na skupku vseh relevantnih parametrov, predvsem pa tistih, ki ne operirajo z zavajajočimi povprečji, temveč s frekvenčnimi porazdelitvami, medianami in modusi. Ker je dostop do interaktivnih statističnih podatkov, ki povezujejo etničnost v Sloveniji z različnimi kriteriji socialno-ekonomskega položaja posameznika, družine (gospodinjstva) in etnične skupine, sorazmerno zapleten, se raziskovalci v kontekstu ugotavljanja socialno-etnične strukture včasih opirajo na podatke o izobrazbi po etničnosti (npr. Josipović 2005: 236). Skupni delež višje in visoko izobraženih v Sloveniji je po podatkih popisa najvišji pri slovenskih Črnogorcih (19,1 %). Primerjava z mnogo nižjim deležem pri etničnih Slovencih (13,4 %) je vsaj v nekaterih akademskih sferah omajala stereotipno predstavo o visoki izobraženosti Slovencev in nizki izobrazbi priseljencev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Po podatkih popisa 1991 so po svojem deležu v kategoriji končane 4–6-letne visoke šole znatno prekašali etnične Slovence še slovenski Makedonci, Jugoslovani in neopredeljeni, nekoliko slabše pa so se odrezali Srbi in še slabše Hrvati, vendar oboji še vedno precej bolje od Slovencev. Nižjo izobrazbo od Slovencev so dosegali Bošnjaki oziroma etnični Muslimani v Sloveniji, ki so v kategorijah

nedokončane in dokončane osnovne šole krepko presegali Slovence, v kategoriji končane 4–5-letne srednje šole so že skoraj za polovico zaostajali za Slovenci, delež Bošnjakov/Muslimanov s končano 3-letno višjo oziroma 4–6-letno visokošolsko izobrazbo pa je bil tri do štirikrat manjši kot pri Slovencih (Josipović 2006: 172–173, graf). Med večjimi priseljskimi skupinami so imeli nižjo izobrazbo od Slovencev poleg Bošnjakov le še Albanci in najnižjo Romi. Ti podatki pa še niso prodrli v zavest širše javnosti, pa tudi ne v zavest priseljencev, ki tudi sami podlegajo stereotipnim predstavam oziroma posploševanjem o neizobraženosti priseljencev iz drugih delov nekdanje SFRJ.

Sklepanje, da popisni podatki o višji izobrazbi Črnogorcev, Makedoncev, Jugoslovanov, neopredeljenih, Srbov in Hrvatov v primerjavi z nižjo izobrazbo Slovencev pričajo o boljšem socialno-ekonomskem položaju teh priseljskih skupin, pa bi bilo prehitro. Ob tem bi namreč spregledali vrsto specifičnih dejavnikov, ki vplivajo na socialno-ekonomski status priseljencev, na kar še posebej opozarjajo rezultati naše ankete. Prav o tem pa je na voljo najmanj študij, saj je država, kot rečeno, še zlasti zaščitniška do podatkov o etnično-socialni strukturi svojega prebivalstva.

Kateri so torej po mnenju anketiranih specifični dejavniki, ki vplivajo na socialno-ekonomski položaj priseljencev? Poleg različnih kategorij v okviru premoženjskega stanja (številni anketiranci izpostavljajo zlasti problem svoje prikrajšanosti za podedovano materialno podlago kot izhodišče za nadaljnji socialno-ekonomski vzpon svoje generacije in potomcev) so med drugim pomembni tudi psihološko-socialni vplivi okolja. Anketiranci opozarjajo na nekatere kolektivne miselne prvine, ki jih opažajo v priseljskih soseskah in ki po njihovi sodbi zaviralno vplivajo na izboljševanje socialno-ekonomskega položaja priseljencev: “Vpliv okolja, če bi živel na Fužinah, dvomim da bi danes študiral!” (231)

Eden najpomembnejših kazalcev in dejavnikov je vsekakor tudi dejansko večji delež nezaposlenih znotraj posameznih priseljskih skupin, zlasti Bošnjakov, kar potrjujejo že podatki zadnjega popisa. Med vzroki za večjo nezaposlenost Bošnjakov je lahko tudi etnična diskriminacija v zaposlovanju (Bešter 2005: 255). Med drugimi ključnimi dejavniki na tem področju pa so vsi tisti, ki povezujejo etničnost s slabšimi izgledi pri iskanju zaposlitve, ki bi ustrezala njihovi izobrazbi.⁶ Anketirani povezujejo svoj slabši ekonomski položaj tudi s težjim vzpostavljanjem mreže učinkovitih poznanstev. Tudi ta je pogosto odločilna pri iskanju primerne zaposlitve, ki bi ustrezala izobrazbi

⁶ Romana Bešter (v Komac 2007: 219–255), ki pri obravnavi integracije priseljencev iz nekdanje SFRJ upošteva poleg brezposelnosti tudi izobrazbo, poklicno strukturo, položaj na delovnem mestu, stanovanjsko razmerje in subjektivne indikatorje, ugotavlja, da pri Bošnjakih, Muslimanih in Albancih v Sloveniji visok delež brezposelnih sovпада s slabo izobrazbeno strukturo, “pri Črnogorcih pa je velika brezposelnost presenetljiva prav z vidika njihove izobrazbene strukture, ki je po popisnih podatkih najboljša med vsemi etničnimi skupinami v Sloveniji” (Bešter v Komac 2007: 252).

in sposobnostim iskalca zaposlitve.⁷ Razen tega anketiranci izpostavljajo problem zaviralnega vpliva svoje etničnosti na polju realnih možnosti ne le pri pridobivanju štipendij, ampak predvsem tudi pri poklicnem napredovanju, kar mestoma podpirajo z navajanjem svojih konkretnih izkušenj. S šestim anketnim vprašanjem smo zbirali mnenja, izkušnje in opažanja priseljencev o njihovem socialno-ekonomskem položaju v primerjavi s položajem drugih državljanov. Pet anketirancev ni odgovorilo na to vprašanje, večina (116 vprašanih) pa meni, da imajo priseljenci v Sloveniji slabši socialno-ekonomski položaj kot drugi državljani. Nekateri v tem kontekstu izpostavljajo razlike med posameznimi etničnimi skupinami priseljencev, drugi pa navajajo tudi svoja konkretnjša opažanja in priznavajo, da ima prva priseljska generacija v vsakem primeru težje pogoje od t. i. "domačinov".

Težave, ki izhajajo iz socialno-ekonomskih razmer, pa se kažejo v vseh sferah zasebnega življenja; ne le v zmanjšanih možnostih za aktivno udeležbo v kulturnem življenju in za gojenje izvornih in slovenskih tradicij (to se kaže v nekaterih odgovorih na 15. in 16. vprašanje – "Kaj najraje berete in v katerih jezikih?" ter "Katere tradicije svojega izvornega naroda in katere slovenske tradicije ohranjate v vsakdanjem življenju, ob praznikih in drugih priložnostih?", ki se glasijo v tem smislu: "Nič. Jih ne mormo." (14), še bolj pa v odgovorih na zadnji dve vprašanji o njihovih interesih in aktivnostih na področju kulture: "Nobeno. Preživet." (6), ampak tudi, denimo, v motiviranosti za jezikovno izpopolnjevanje.⁸

Anketirani vidijo marginalizirani kulturni položaj priseljencev že v problemu same ekonomske baze priseljskih kultur ter v posledični nedostopnosti kulturnih dobrin, v svoji socialno-ekonomsko pogojeni prikrajšanosti za možnost pasivne ali aktivne udeležbe v kulturnem življenju etnične skupnosti ali širše slovenske družbe. Zgovorni so tudi vtisi nekaterih izvajalk in izvajalcev naše ankete, ki jih navajajo v svojih terenskih poročilih: "Po mojih opažanjih so [anketirani] priseljenci večinoma srednjega ali nižjega 'družbenega' (in finančnega) položaja." (Bajda 2005: 1–2) "Šlo je za preproste ljudi, ki živijo za preživetje." (Kramer 2005: 1) "Kot boste videli pri analizi anket, večine priseljencev, ki sem jih jaz anketirala, ne zanima kultura v smislu ustvarjanja literarnih del, koncertov, opere, gledališča ipd. Njihov osnovni cilj je preživeti, za to pa so pripravljene prijeti za kakršnokoli delo." (Fekonja 2005: 1) Mnogi od anketiranih se zavedajo, da višja stopnja socialne ogroženosti sicer pomeni večjo potrebo po vključevanju v obstoječe socialne mreže, hkrati pa že sama po sebi

⁷ Po podatkih zadnjega popisa je bil v starostni skupini 30–49 let delež brezposelnih med etničnimi Slovenci 9,1 %, med priseljenci 12,4 %, med potomci priseljencev – čeprav slednji v objektivnih kriterijih (državljanstvo, izobrazba in znanje jezika) niso odstopali od etničnih Slovencev – pa celo 14,6 %. Valerija Korošec (2008: 22) poskuša to razložiti z razliko v socialnem kapitalu, ki je posledica tega, ali so starši staroselci ali priseljenci. Razlika je predvsem v učinkoviti mreži poznanstev, ki je pogostejša med "staroselci", ter v morebitnem prepričanju, da imajo potomci priseljencev manj socialnega kapitala kot "staroselci", ki so v določenem okolju s svojo družino prisotni že dlje časa. Ob tem pa tudi sama opozarja, da je meja med tovrstnim razlikovanjem in diskriminacijo tanka, "kajti dejstvo je, da so manjšine pogosto v deprivilegiranim položaju in potencialne žrtve diskriminacije".

⁸ Mojca Medvešek (v Komac 2007: 333–372) v svoji analizi rezultatov ankete, ki jo je med priseljenci izvedel Inštitut za narodnostna vprašanja, obravnava tudi delovanje priseljskih kulturnih društev, interes anketiranih za znanje materinščine in pomen njihove verske pripadnosti. Njene ugotovitve na vseh treh omenjenih področjih v veliki meri sovpadajo z rezultati naše ankete.

predstavlja toliko večjo oviro za dejansko vključevanje v takšne mreže. Da bi omilili protislovni učinek položaja najbolj ogroženih, se nekateri tudi sami aktivno vključujejo v reševanje najbolj perečih materialnih stisk drugih priseljencev.

Približno polovica anketiranih posebej izpostavlja tudi (svojo) neenakopravnost pri poklicnem napredovanju, kar ugotavljajo tudi drugi avtorji (npr. Bešter 2005). Vzroke za slabši socialno-ekonomski položaj priseljencev od položaja etnično slovenskega prebivalstva delno pripisujejo etnični diskriminaciji, k čemur jih napeljujejo na eni strani objektivni kazalci (višja stopnja brezposelnosti, poklicna struktura in merljive oblike diskriminacije v delovnem okolju) – o teh piše med drugim Sara Brezigar (2006), na drugi strani pa pričajo o tem tudi izkušnje in subjektivne ocene udeležencev naše in drugih anket (npr. Bešter 2005: 255; Medvešek, Brezigar in Bešter 2009).

Splošni vtisi o anketnih odgovorih

Med integracijskimi načeli Republike Slovenije in priseljsko izkušnjo v tej državi še vedno obstaja skorajda nepremostljiv razkorak, če sodimo po izkušnji velikega dela naših anketirancev in udeležencev v drugih anketah (Komac in Medvešek 2006). Težava pa ni le v pomanjkanju manjšinskih pravic priseljencev in zaščitne zakonske regulative, ki bi jim te pravice zagotavljala, temveč tudi v nedoslednem uresničevanju njihovih že doslej priznanih pravic. Velik del anketiranih priseljencev se namreč še vedno počuti socialno in kulturno odrinjen na rob. Še posebej pa njihovi odgovori, kot bomo videli tudi v nadaljevanju, opozarjajo na splošno priznano dejstvo, da jezikovni in kulturni položaj priseljencev v veliki meri izhajata ne le iz njihovega političnega, temveč tudi iz njihovega socialno-ekonomskega položaja, ki sta med seboj kar najtesneje povezana (primerjaj Golash-Boza 2005: 750–751).

Večina anketiranih poudarja, da so ponosni na svoje narodnostno poreklo, približno tretjina pa jih priznava, da po potrebi zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. Pri tem kot razlog za to največkrat omenjajo narodnostno nestrpnost (tudi v različnih uradih in javnih zavodih). Med 249 anketiranimi je manj kot deset takšnih, ki vidijo kakršno koli prednost v svoji priseljski situaciji; kot prednost navajajo znanje dveh maternih jezikov in vraščenost v dve kulturi. Skoraj vsi pa s precejšnjim poudarkom pišejo o težavah, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo neslovensko poreklo.

Velik del anketiranih ima sporno predstavo o državljski enakopravnosti. Mnogi se počutijo enakopravne že s tem, da je vsaj en član družine redno zaposlen, da otroci obiskujejo šolo in da imajo kaj jesti. V njihovih odgovorih na vprašanja o konkretnih vidikih njihove enakopravnosti pa se pokaže povsem drugačna slika njihove priseljske realnosti. Pogosto navajajo lastne izkušnje z etnično diskriminacijo v šolah, pa pri podeljevanju štipendij, iskanju zaposlitve, na delovnem mestu in pri poklicnem napredovanju. Tudi vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi večinski družbi, ne pa tudi obratno. Podobno kot pripadniki dominantne kulture tudi sami ne razumejo socialne, jezikovne in kulturne adaptacije v smislu vzajemnega procesa. Njihovi odgovori kažejo na to, da se pogosto niti učitelji niti učenci ne zavedajo, prav tako pa tudi ne delodajalci in delavci, da slovenska ustava vsakemu državljanu zagotavlja pravico do svobodne uporabe svojega jezika, vsekakor tudi na

šolskih hodnikih⁹ in v večini delovnih okolij priseljencev. Prav tako omejen je tudi dostop nepriznanih manjšin do oblikovanja družbenih norm nacionalne družbe, ki naj bi ji te skupnosti pripadale. Mnogi s tem povezujejo tudi svojo kulturno neenakopravnost, predvsem diskriminiranost pri podeljevanju državnih subvencij za kulturne dejavnosti v okviru etničnih skupnosti.

Čeprav naj bi tudi pripadniki večinske etnične skupnosti s svojim prispevkom v nacionalni kulturni proračun sofinancirali kulturne dejavnosti manjšinskih skupnosti, se v Sloveniji v praksi dogaja ravno obratno. V zadnjem poldrugem desetletju se je namreč v povprečju namenjalo kulturnim dejavnostim nacionalne večine kar 95,5 % vložka priseljencev v državni kulturni proračun, medtem ko so priseljenci že s pol odstotka svojega lastnega vložka v kulturni proračun RS pokrili vse državne subvencije, ki so jih sami prejeli.¹⁰ Če nacionalna skupnost ne namenja kulturnim dejavnostim pripadnikov “novih” manjšin in priseljencev sorazmernega deleža sredstev, ne moremo govoriti o vzajemni podpori. V tem primeru je podpora enostranska, saj le pripadniki teh manjšin s svojim vložkom v kulturni proračun države prispevajo za kulturne dejavnosti nacionalne večine, ne pa tudi obratno.

25

Odgovori anketiranih večinomoma odražajo mnenja, da imajo priseljenci slabše pogoje za kulturno-umetniško delovanje kot drugi državljani, da osrednji slovenski mediji tako rekoč ne poročajo o njihovih kulturno-umetniških dejavnostih, da slovenska država te dejavnosti le mačehovsko podpira in da je torej kulturni položaj priseljencev v tej državi nedvomno obroben. Vzrok in posledico takšnega stanja vidijo v prevladovanju negativnih stereotipov o priseljenicah, v trdovratno zakoreninjenih predstavah, ki tvorijo izkrivljeno javno podobo priseljencev. Velik del anketirancev vključuje v ta začarani krog verižnih členov, ki hkrati delujejo vzročno in posledično, na prvem mestu svoj neenakopravni socialno-ekonomski položaj, ki je tesno dvosmerno povezan z njihovim neenakopravnim položajem na področju politike, izobraževanja in poklicnega napredovanja. Podobno dvosmerno vlogo v tem krogu dejavnikov in učinkov pripisujejo tudi verski neenakopravnosti ter vsem drugim oblikam etnične diskriminacije in ksenofobije, od prezirljivega odnosa slovenskih sokrajanov pa vse tja do prikritega ali očitnega zapostavljanja s strani posameznih uslužbencev v državnih uradih in javnih zavodih, deloma pa tudi s strani slovenskega pravnega sistema ter zakonodajne in izvršne oblasti v državi.

Stopnja razvitosti medkulturne zavesti in z njo povezano uresničevanje medkulturnega dialoga sta v veliki meri odvisna od stopnje enakopravne integracije manjšinskih skupnosti in priseljencev v širšo družbo. Stopnja enakopravne (jezikovne, kulturne, socialno-ekonomske, politične) integracije pripadnikov ustavno nepriznanih manjšinskih skupnosti v Sloveniji pa v tem trenutku še izrazito zaostaja za merili, ki so navedena v okviru integracijskih načel RS, vsebovanih v 4. točki *Resolucije o imigracijski*

⁹ Na magnetofonskem posnetku okrogle mize “Vsi drugačni, vsi enakopravni”, ki jo je leta 2003 organiziral Jernej Mlekuž na Osnovni šoli Oskarja Kovačiča v Ljubljani (arhiv ISIM), je zabeleženo pričevanje tamkajšnjih učencev: kadar jih na hodniku med odmorom njihovi učitelji slišijo govoriti v materinščini, jih opozorijo, da morajo govoriti slovensko.

¹⁰ Izračuni na osnovi Letnih poročil Ministrstva za kulturo so objavljeni v Žitnik Serafin 2008: 157–161.

politiki RS (1999), v 3., 5., 6., 7. in 8. točki *Resolucije o migracijski politiki RS* (2002), programskih ciljih Ministrstva za notranje zadeve RS za leto 2005 (MNZ 2005) itd. Na to sta, kot sem že omenila, v zadnjih letih med drugim opozarjala v svojih poročilih slovenski varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek (npr. v točki 2.2. Letnega poročila za leto 2005) in evropski komisar za človekove pravice Alvaro Gil-Robles, npr. v poročilih CommDh(2003)11 in CommDH(2006)8 (Svet Evrope 2003 in 2006), vsekakor pa tudi cela vrsta domačih raziskovalcev, ki so se doslej ukvarjali s to problematiko.

Sklep

26 Vzajemna vzročnost med političnim, socialno-ekonomskim, jezikovnim in kulturnim položajem (ne samo priseljencev) je že lep čas splošno priznano dejstvo, ki ga tudi naj sodobnejše empirične raziskave vedno znova potrjujejo (npr. Golash-Boza 2005: 750–751). Na kakšne načine torej vplivata politični in socialno-ekonomski status priseljencev na njihov jezikovni in kulturni položaj, si najbrž ni težko predstavljati. Na eni strani ima kulturna dejavnost s slabšo ekonomsko osnovo manjše možnosti za preživetje in polnokrvni nadaljnji razvoj, kot pa jih ima kulturna dejavnost z boljšo ekonomsko osnovo. Na drugi strani pa kvalitetni kulturni (pa tudi gospodarski, znanstveni itd.) prispevek priseljencev v novi domovini ne more doseči zasluženega ugleda, če ga nacionalni mediji ignorirajo, njihove etnične skupnosti pa nimajo sredstev za tako močne lastne medije, da bi bili odmevni na nacionalni ravni.

Težje pa si predstavljamo, kako deluje omenjena vzročnost v obratni smeri, namreč, kako vplivata jezikovni in kulturni položaj priseljencev na njihov socialno-ekonomski status. Nizka stopnja jezikovne in kulturne integracije priseljencev, tj. nizka stopnja sprejetosti njihovih jezikov, kulturnih tradicij in vrednot v širši družbi, pomaga ohranjati ksenofobni odnos pripadnikov večinske družbe do priseljencev. Ksenofobni odnos pa seveda vpliva na socialno-ekonomski položaj priseljencev, saj se tak odnos – po izkušnjah priseljencev – kaže tudi pri njihovih možnostih v okviru šolanja, zaposlovanja in poklicnega napredovanja. V tem krogu dejavnikov in učinkov torej igrajo ključno vlogo, poleg samih priseljencev in stopnje organiziranosti njihovih skupnosti, predvsem slovenska država in nacionalni mediji. Slovenska država lahko odigra najodločilnejšo vlogo z intenzivnejšim bojem proti ksenofobiji, z enakopravnejšo vključitvijo priseljskih jezikov in kultur v redne učne vsebine (obvezne izbirne vsebine) in z ustrežnejšo finančno in strokovno podporo kulturnim dejavnostim priseljskih skupnosti, mediji pa z večjim zanimanjem za gospodarski, znanstveni in kulturni prispevek priseljencev, kar bi hkrati predstavljalo večjo javno promocijo priseljskih dejavnosti, dosežkov in vrednot v slovenskem prostoru. Enakopravnost na polju vzajemnega sofinanciranja kulturnih dejavnosti bo dosežena, če bodo “nove” manjšinske skupnosti in priseljenci prejeli za svoje kulturne dejavnosti vsaj toliko sredstev, kot jih sami prispevajo za kulturne dejavnosti nacionalne večine. Glede na aktualno stanje, katerega značilnost je izrazita potisnjenost priseljskih kultur na rob nacionalne kulture (Žitnik Serafin 2008: 152–161), pa bi morale biti priseljske (oziroma t. i. “nove”) manjšinske skupnosti v imenu varstva manjšin in njihovega kulturnega interesa vsekakor upravičene do višjih

sredstev za svoje kulturne dejavnosti, kot jih same prispevajo v nacionalni kulturni proračun za kulturne dejavnosti nacionalne večine.

Sprejemanje vedno novih sklepov o večji integraciji kulturno-umetniške produkcije "novih" manjšinskih skupnosti in priseljencev v ponudbo osrednjih slovenskih kulturnih institucij, ki se – z redkimi izjemami – v praksi tako rekoč ne uresničujejo, ne more odtehtati očitne zapostavljenosti kulturnih dejavnosti teh skupnosti v Sloveniji. Morebitni pomislek, češ da pripadniki teh skupnosti v prvi vrsti uživajo sadove osrednjih slovenskih kulturnih ustanov in drugih prejemnikov sredstev iz kulturnega proračuna RS in da je zato prav, da jih tudi sami tako radodarno financirajo, pri naših anketirancih preprosto ne vzdrži. Na eni strani je resnično prevelik delež tistih, ki si ne morejo privoščiti stroškov (aktivne ali pasivne) udeležbe v kakršnem koli kulturnem dogajanju. Na drugi strani pa se odpira vprašanje, zakaj pripadniki večinske narodnosti v večji meri ne uživajo sadov kulturnih dejavnosti manjšinskih, tudi priseljskih skupnosti. Le tako bi se namreč lahko uresničevala kulturna integracija kot dvosmerni proces. Če bi priseljenci prejeli za svoje kulturne dejavnosti toliko sredstev, kot bi jim jih moralo sorazmerno pripadati, bi bila njihova produkcija po kakovosti, pestrosti in obsegu lahko še bolj zanimiva tudi za etnične Slovence. Šele tedaj bi lahko govorili o ustrezni stopnji medkulturnega pretoka znotraj slovenskega nacionalnega prostora, s tem pa tudi o ustrezni stopnji enakopravne kulturne integracije priseljencev.

LITERATURA IN VIRI

ANKETA

2005 Projekti ISIM: Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji. Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

BAJDA, Polona

2005 Izvajanje ankete med priseljenci – terensko poročilo. V: Anketa 2005.

BEŠTER, Romana

2005 Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. V: *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Str. 559–590.

BREZIGAR, Sara

2006 Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. V: *Percepcije slovenske integracijske politike: "uskoško" prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Str. 73–151.

ČURIN RADOVIČ, Suzana

2002 Analiza stanja na področju kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih skupnosti in priseljencev. V: *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Str. 230–269.

DEKLEVA, Bojan; RAZPOTNIK, Špela (ur.)

2002 *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta; Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

FEKONJA, Martina

2005 Poročilo, 13. 5. 5005. V: Anketa 2005.

GOLASH-BOZA, Tanya

2005 Assessing the advantages of bilingualism for the children of immigrants. *International migration review* 39, št. 3, str. 721–753.

GOSAR, Anton

2005 Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia. V: *Migrants and education: challenge*

for European schools today. Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU. Str. 23–30.

HANŽEK, Matjaž

2006 Letno poročilo varuha človekovih pravic za leto 2005. <<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1080#c1860>> [11. 2. 2010].

JOSIPOVIČ, Damir

2005 *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. svetovni vojni: doktorsko delo.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

2006 *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni.* Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

KOMAC, Miran

2003 Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 6–33.

KOMAC, Miran (ur.)

2007 *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

28

2006 *Percepcije slovenske integracijske politike: "uskoško" prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: zaključno poročilo.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

KOROŠEC, Valerija

2008 *Socialni in kulturni kapital kot dejavnik razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev.* Ljubljana: UMAR. <http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2008/dz12-08.pdf> [14. 6. 2010].

KRAMER, Laura Bianka

2005 Poročilo: Dobovec pri Rogatcu in Trlično, 29. 4. 2005. Anketa 2005.

MEDIA WATCH

1998–2010 Ljubljana: Mirovni inštitut. <<http://mediawatch.mirovni-institut.si/>> [22. 6. 2010].

MEDVEŠEK, Mojca

2007 Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? *Razprave in gradivo*, št. 53–54, str. 28–67.

MEDVEŠEK, Mojca; BREZIGAR, Sara; BEŠTER, Romana

2009 Položaj priseljencev in potomcev priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije na trgu dela v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 58, str. 24–57.

MEDVEŠEK, Mojca; VREČER, Natalija

2005 Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji. V: *Percepcije slovenske integracijske politike.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Str. 271–377.

MNZ

2005 Republika Slovenija, Ministrstvo za notranje zadeve RS, Prednostne programske naloge. <http://www.vlada.si/predstavitev_vlade> [10. 8. 2006].

RESOLUCIJA

1999 Resolucija o imigracijski politiki Republike Slovenije – ReIPRS. *Uradni list RS*, št. 40, str. 4791.

2002 Resolucija o migracijski politiki Republike Slovenije – ReMPRS. *Uradni list RS*, št. 106, str. 12381.

SJEKLOČA, Marko

2007 Integracija priseljencev v slovensko družbo. <<http://www.markosj.net/priseljenci.htm>> [11. 2. 2010].

SVET EVROPE

2003 Urad komisarja za človekove pravice. Poročilo g. Alvara Gil-Roblesa, komisarja za človekove pravice, o njegovem obisku v Sloveniji, 11.–14. maj 2003 (CommDh(2003)11). <http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/mednarodna_porocila/Porocilo_SE_Robles_2003_SLO.pdf> [11. 2. 2010].

2006 Urad komisarja za človekove pravice. Poročilo o spremljanju napredka Slovenije (2003–2005): Ocena napredka v izvajanju priporočil komisarja Sveta Evrope za človekove pravice (CommDH(2006)8). <http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Porocilo_Gil_Roblesa.pdf> [11. 2. 2010].

TOŠ, Niko (ur.)

2004 *Vrednote v prehodu III: slovensko javno mnenje 1999–2004.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

ŽITNIK SERAFIN, Janja

2008 *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

BESEDA O AVTORICI

Janja Žitnik Serafin, dr., je znanstvena svetnica na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Področji njenega znanstvenega interesa sta literarna in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva v vseh delih sveta in priseljenstva v Sloveniji. Doslej je vodila več raziskovalnih projektov z omenjenih področij in s samostojnimi predmeti ali kot (so)mentorica sodelovala v okviru podiplomskih študijskih programov Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Fakultete za podiplomski študij Univerze v Novi Gorici. Objavila je pet samostojnih znanstvenih monografij in med drugim uredila literarnozgodovinski pregled *Slovenska izseljenska književnost* (Ljubljana, 1999). Bila je tudi urednica znanstvene revije *Dve domovini/Two Homelands* in monografske zbirke *Migracije* (Založba ZRC).

ABOUT THE AUTHOR

Janja Žitnik Serafin, Ph. D., is a research adviser at the Institute for Slovenian Emigration Studies, SRC SASA. Her scientific research interests focus on the literary and cultural history of the Slovene emigrants around the world and immigrants to Slovenia. She has headed several research projects related to these fields and collaborated with the Faculty of Arts in Ljubljana and the Faculty of Postgraduate Studies of the University of Nova Gorica, teaching independent courses or acting as a (co)mentor in post-graduate study programmes. She has published five scientific monographs and among others edited a literary-historical survey of Slovene emigrant literature - *Slovenska izseljenska književnost* (Ljubljana, 1999). She has also been editor of the scientific journal *Dve domovini / Two Homelands* and the collection of monographs *Migracije* (Založba ZRC).

SUMMARY

THE SOCIAL MARGINALISATION OF THE LARGEST IMMIGRANT GROUPS IN SLOVENIA

The article analyses the results of the *Survey on the position of immigrants, their descendants, and their cultures in Slovenia* (ISIM Survey), which confirm the findings of nearly all previous researches on the position of immigrants in Slovenia. The causal relationship between the political, socio-economic, linguistic, and cultural position of (not only) immigrants has been a generally accepted fact for quite some time, and the most sophisticated empirical surveys never fail to confirm this relationship. It is not hard to imagine in what ways the political and socio-economic condition of the immigrants influences their linguistic and cultural position. On the one hand, cultural activities supported by a weak economic basis have less chance to survive or further and fully develop than cultural activities relying on a strong economic basis. On the other hand, the quality cultural, economic, etc. contributions of the immigrants to their new homeland cannot achieve the reputation they deserve if they are ignored by the national media, or if the ethnic communities do not have the means for media of their own, which would be influential enough to be "heard" at the national level.

What is harder to imagine is how this causal relationship works in the opposite direction: how the linguistic and cultural position of the immigrants influences their socio-economic status. The low level of linguistic and social integration of the immigrants, i.e. the low level of acceptance of their languages, cultural traditions, and values in the wider society, helps to perpetuate a xenophobic attitude to the immigrants among the members of the majority society. This xenophobic attitude has, of course, an impact on the socio-economic position of the immigrants because - in the experience of the immigrants - the same attitude is reflected in their opportunities for education, employment, and professional advancement. Within this vicious circle of causes and effects, a key

role is played by the Slovene government and the national media, in addition to the immigrants themselves, and the level of organisation of their communities.

The Slovene government can play a quite decisive role by fighting xenophobia more intensively, through equal inclusion of immigrant languages and cultures in the regular school curricula, and improved financial and professional support to the cultural activities of the immigrant communities; the media can contribute through enhanced interest in the economic, scientific, and cultural contributions of the immigrants, as this would simultaneously mean better public promotion of immigrant activities, achievements, and values among the Slovenes. The Council of Europe and the European Commission have adopted a range of documents related to the equal integration of immigrants and the Slovene government will have to observe them sooner or later. The expectations of the EU cannot be met by adopting cosmetic measures of the kind listed in past Slovene reports on the country's application of European interventions in this field, but by qualitative verification of the implementation of integration principles in the way they are facilitated by to date adopted models for assessing the level of integration of immigrants.